

מלחמות המחר

ויקטור דייוויס הנסון

האין זאת, אם כן, שחזינו בימי חיינו בקצה של דרך הלחימה המערבית? כך, לפני כעשרים שנה, בחרתי לסיים אחד מספריי¹. בהתחשב בעובדה שהלוחמה המערבית נעשתה קטלנית כל כך, ובעיקר לנוכח איום ההסלמה הגרעינית, הטלתי ספק באפשרות ששתי מדינות מערביות תוכלנה לצאת שוב ראש בראש למלחמות קונבנציונליות גדולות. עשר שנים קודם לכן העלה גם ג'ון קיגן רעיון דומה; בספרו הקלאסי פני הקרב טען כי המדינות האירופיות המודרניות תתקשינה ליטול שוב חלק במערכות של קטל סיטוני דוגמת הקרב על הסום. בהתייחסו לדור החדש והמפונק של הנוער האירופי – המטפח רוח מרדנית אך ממאן לוותר על החיים הטובים כדי להתגייס בהמוניו – העיר קיגן ש"גובר החשד כי הקרב כבר ביטל את עצמו"².

דומה כי האירועים של חצי המאה האחרונה מאשרים שקרבות הכרעה בין שני צבאות מודרניים גדולים, מתוחכמים ומאומנים היטב, הולכים ונעשים חזיון נדיר. מומחי הפנטגון מדברים כיום על אימונים לדיכוי התקוממויות, על הכשרת הלבבות והדעות בקרב האוכלוסייה האזרחית ועל שיטות חקירה "מתוחכמות"; הם מסתמכים פחות ופחות על אמצעי לחימה המיועדים "לפוצץ להם את הצורה" (דוגמת, נאמר, ה-F-22 ראפטור), שהוכיחו עצמם כיעילים במיוחד בעימותים בין צבאות סדירים. אבל האם פירוש הדבר שהקרב הגדול אכן עומד לעבור מן העולם?

קרבות גדולים שינו לעתים בתוך שעות ספורות את פניהם של סכסוכים ארוכי שנים וחוללו תמורות יסודיות בפוליטיקה ובגורלם של מיליונים. התפוכות בקורותיהן של אומות, טקסי הנצחה, שירי מלחמה ומושגים צבאיים כמו תהילה וכבוד – כל אלה מתקשרים בתודעתנו דווקא לקרבות הגדולים של ההיסטוריה, ולא לתופעות שכיחות יותר של התקוממות או "מלחמה מלוכלכת". אילו איבדו היוונים את צי האניות שלהם בסלמיס ה"קדושה" בשנת 480 לפנה"ס ולא היה עולה בידם להדוף את כוח הפלישה הפרסי, ייתכן מאוד שההיסטוריה של הפוליס הייתה באה אל קצה, ויחד אתה הייתה נגדעת באֶבָה הציוויליזציה המערבית הרכה והפגיעה. אילו הצליחו חיילי הדרום לפרוץ את קווי צבא האיחוד בגטיסברג ולאיים על הבירה וושינגטון, היה הנשיא אברהם לינקולן נתון ללחץ אדיר לסיים את מלחמת האזרחים ולחזור לסטטוס קוו ששרר לפניו. אילו נהדפו "האחים לנשק" מחוף נורמנדי ב־6 ביוני 1944, קשה להעלות על הדעת שהיו מנסים שוב את כוחם בפלישה אמפיבית אדירה; לא קשה לדמיין, לעומת זאת, את הצבא האדום המנצח חונה על חוף האוקיינוס האטלנטי ומשלים את כיבושה של מערב אירופה.

ועם זאת, קרבות סדירים היו מאז ומעולם היוצא מן הכלל בלוחמה. לכל אורך המלחמה הפלופונסית, שנמשכה עשרים ושבע שנים תמימות, התרחשו רק שתי התכתשויות יבשתיות ראויות לציון – בֶּדְלִיוֹס (424 לפנה"ס) ובמֶנְטִינָאָה (418 לפנה"ס) – וכמה עימותים מוגבלים יותר בין כוחות רגליים, בסולִיגִיָּיה וסביב סירקוזה. במאבק הבלתי שקול בין הצי האתונאי ובין צבא היבשה המעולה של ספרטה, סוגי הלחימה השכיחים ביותר היו התקפות פגע וברח, פשיטות חוזרות ונשנות על שטחים חקלאיים והסתערויות ימיות ואמפיביות. אמנם מלחמת אזרחים רצחנית (49–31 לפנה"ס) גבתה את חייהם של יותר מרבע מיליון רומאים באַקְטִיוֹס ובאתרי קרבות אחרים, אבל בעקבות הקמת הפרינקיפט בידי אוגוסטוס, הקיסר הראשון, לא ידע אגן הים התיכון התנגשויות צבאיות גדולות במשך קרוב לחמש מאות שנים. אחרי נפילת האימפריה הרומית ולאורך ימי הביניים, מערכות מצור וסכסוכים בעצימות נמוכה היו שכיחים יותר מקרבות גדולים דוגמת פּוֹאֶטִיָּיה (732), קרני חיטין (1187) וקֶרְסִי (1346).

למען האמת, מהלך ההיסטוריה הצבאית מתאפיין בדפוס מחזורי בולט. ההיסטוריון הצבאי הדגול ראסל וִיגִילִי תיאר את "תור הקרבות" – שתי מאות הרסניות להפליא של לוחמה, שהחלו בניצחוננו של גוסטבוס אדולפוס

בפרייטנפֿלד (1631) והסתיימו בתבוסת נפוליאון בוטרלו (1815).³ באותה תקופה חתרו צבאות אירופיים יריבים להכריע (בדרך כלל לשווא) את גורלן של מלחמות שלמות בכמה שעות של לחימה ישירה. תור הקרבות הגיע לסימום עם ההסכמים שהושגו בעקבות קונגרס וינה – הסדרים שנתמכו בהרתעה צבאית והצליחו לשמר את מצב השלום באירופה לאורך מאה שנה כמעט. התנגשויות בין חילות סדירים היו מחזה נפרץ רק בזירות קולוניאליות (תל אל־כביר, אום דורמאן), באסיה (צושימה) וביבשת אמריקה (הקרבות הגדולים של מלחמת מקסיקו, מלחמת ספרד-אמריקה ומלחמת האזרחים האמריקנית).

במחצית הראשונה של המאה העשרים נפתח תור קרבות חדש. שתי מלחמות עולם חוללו את ההרס הגדול ביותר שידעה האנושות מאז המצאת כלי הזין. תיאורי הקרבות שהתחוללו באוקינאווא, באיווג'ימה, בֶּוֹרְדֶן, במאָן, בְּמִזְאָרְגֶן, בסוֹם, בסטלינגרד, בֶּפֶּשְׁנֶדֶל ובקורסק עדיין מעוררים לחלה בלב הקורא. יבשת אסיה הייתה עדה לזוועות משלה: במערב ידוע רק מעט על המערכה בהוֹאֵי־הָאֵי (שלהי 1948–1949), שבה איבדו הלאומנים הסינים שש מאות אלף חיילים בלחימה – קונבנציונלית ברובה – נגד הקומוניסטים.

כיום נהנה העולם מהפוגה נוספת בקרבות רחבי ממדים. פרט לנחיתה האמריקנית הנועזת באינצ'ון בספטמבר 1950, שבעקבותיה שוחררה סיאול לראשונה, רק מערכות ספורות מן העת האחרונה הזכירו ולו במעט את הקרב על הבליטה ממלחמת העולם השנייה. בשבעת העשורים שחלפו מאז אותה מלחמה, ידענו בעיקר עימותים א־סימטריים בין צבאות מערביים גדולים ובין כוחות דלים ומאורגנים פחות של טרוריסטים, מורדים ופיראטים. רשימת הזירות שבהן נלחמו גייסות סדירים בכוחות גרילה הנה ארוכה למדי: אפגניסטאן, גרוזני, עיראק, קשמיר, מוגדישו וחוף סומליה. רק לעתים רחוקות העזו חמושים מקומיים ליזום הסתערות ישירה על כוח מערבי חמוש היטב וממושם. ההיסטוריה של מאבקים כאלה – מְטֶנוֹצ'יטֶטֶלֶאן ועד אום דורמאן – אינה מעודדת במיוחד ניסיונות מסוג זה.

הגורמים שתקפו בהצלחה את ארצות־הברית – בלבנון (1983), במגדלי חובאר בערב הסעודית (1996), בשגרירות האמריקנית במזרח אפריקה (1999), על סיפון המשחתת קול (2000) ובניו יורק ובושינגטון ב־2001 – פעלו כטרוריסטים. אם העזו מדינות לאום מסוימות לפרוש את חסותן על קבוצות איסלאמיסטיות רדיקליות כאלה, הן מיהרו להתנער מאחריותן לנעשה

כדי להימנע מעימות צבאי גלוי עם ארצות-הברית, שבו היו עתידות בהכרח להפסיד – כפי שהוכיחה תבוסת הטליבאן באפגניסטאן ב־2001.

בעיצומה של מלחמת וייטנאם נמנע הצפון, ככלל, מעימותים סדירים עם כוחות מערביים (החריגים לכלל הזה הם המצור בקה סאן, ועוד קודם לכן הקרב נגד הצרפתים בדיין ב־1954 – שני אירועים שלא היו התנגשויות מסורתיות בין חילות רגלים). במהלך ניסיון הנפל שלו להשתלט על אפגניסטאן בשנות השמונים הרג הצבא הסובייטי יותר ממיליון מקומיים בלי לזכות ולו להזדמנות אחת לערוך קרב של ממש נגד רבבות ג'יהאדיסטים. עדיין אין בידינו תמונה מלאה בנוגע לזוועות מלחמת איראן-עיראק (1980-1989), שבה נספו יותר ממיליון לוחמים ואזרחים; ועם זאת, למרות מרחץ הדמים שאפיין את המלחמה ההיא, קרבות סדירים בין שני צבאות ערוכים זה מול זה לא מילאו ככל הנראה תפקיד מרכזי בסכסוך.

אפילו "אם כל המלחמות" במפרץ הפרסי ב־1991 הייתה בעיקר מנוסת בהלה. ברכס מדינה נעוץ קרב טנקים שבו השתתפו מאות כלי רכב משוריינים, אך הוא נמשך מעט יותר משעה. האמריקנים לא ספגו במהלכו נזקים חמורים מאש האויב ולא איבדו אף לא טנק אברמס אחד, אך עלה בידם להשמיד 186 טנקים עיראקיים. כיום, רק אמריקנים מעטים יודעים מהו בכלל רכס מדינה. בעימותים אחרים התפורר רוב צבאו של סדאם חוסיין ולא הפגין רוח לחימה מול השריון האמריקני המתקדם – כפי שאירע, פחות או יותר, גם במלחמת שלושת השבועות של 2003.

מלחמת פוקלנד (1982) הציתה קרבות אינטנסיביים יותר בין יחידות צבא בריטיות לארגנטינאיות, אולם היקפה של הלחימה היה מזערי בהשוואה למערכות הדמים הכבירות של המאה העשרים. קרבות טנקים קשים נערכו ברמת הגולן במהלך מלחמת ששת הימים ומלחמת יום הכיפורים. ב־1973 הצבא הישראלי נלחם גם בארמייה השלישית המצרית במרחבים המדבריים של חצי האי סיני. ואולם, הסכסוך הלא-מוכרע בין הישראלים לערבים נוטה בדרך כלל לדפוסים אחרים של אלימות: פעולות טרור, אינתיפאדות, הפצצות וירי טילים.

מדוע משתנה שכיחותם של קרבות ההכרעה לאורך ההיסטוריה, ומדוע הם שוב נדירים כיום? חלק ניכר מן התשובה נגזר מן השינוי בנוף הפוליטי. קיומה של אימפריה מכל סוג שהוא עשוי להפחית את תדירות הלחימה. צורת ממשל פוליטית ממורכזת ומאוחדת הופכת את הסכסוכים

האתניים, השבטיים, הגזעיים והדתיים ליריבויות פנימיות מרוסנות יותר, הנסבות על ייצוג ועל השפעה במדינה. איחודה של יוון תחת ההגמוניה של פיליפוס מלך מקדוניה אחרי קרב כירונאה (338 לפנה"ס) שם קץ להתנגשויות התכופות בין ערי המדינה. יחסי המדינות החברות באיחוד האירופי רחוקים מאוד מן העימותים האלימים שגררו את היבשת למלחמות רחבות היקף במחצית הראשונה של המאה העשרים.

כאשר העולם מחולק לגושים גדולים, המחזיקים בכוחות קונבנציונליים כשירים ובמשאבים אדירים – דוגמת הבריתות האסטרטגיות היריבות של האמריקנים ושל הסובייטים במלחמה הקרה – כל חיכוך עלול להמיט אסון. אבל ייתכן גם שדווקא בעולם דו־קוטבי כזה פוחתים הסיכויים להתלקחות מלחמות על רקע לאומני בין מספר רב של שחקנים מדינתיים. שום מדינה־חברה בברית ורשה לא נלחמה ברפובליקה הסובייטית; בעלות בריתה דאז של ארצות־הברית, דוגמת איראן, לא איימו על ידידותיה האחרות, דוגמת ישראל; טיטו והקומוניזם ביוגוסלביה הצליחו לעצור לזמן־מה את הבוסנים, הקרואטים, המקדונים והסרבים מלשחוט זה את זה.

בעידן הנוכחי, רוב המשקים החזקים בעולם מאוחדים במסגרת מה שמכונה "המערב". בקטגוריה הרופפת הזו נכללות כמה ארצות שהשתייכו לאימפריה הבריטית (אוסטרליה, קנדה, ניו זילנד), ברית נאט"ו (הטרנס־אטלנטית (רוב חברות האיחוד האירופי וארצות־הברית), המדינות הדמוקרטיות של האוקיינוס השקט (יפן, הפיליפינים, דרום קוריאה, טייוואן), וכמה אומות נוספות, קפיטליסטיות ודמוקרטיות, דוגמת הודו וישראל. כיום אין זה סביר שמדינות אלה, החולקות אוריינטציה משותפת, תצאנה למלחמה האחת נגד רעותה, אף שרק לפני שבעים שנה התאגדו רובן בבריתות זמניות שכתשו זו את זו בלא רחם.

הסבר נוסף לדעיכה בשכיחותם של הקרבות הקונבנציונליים נעוץ בטכנולוגיה. כיום, באמצעות תצלומי האוויר, אפשר לצפות בשדה הקרב ולמפות אותו עד האבן הקטנה ביותר. גורם ההפתעה נעשה נדיר. הצדדים הלוחמים הפוטנציאליים מודעים לסיכוייהם מראש. הם יכולים להוריד מן האנטרנט את המידע המפורט ביותר על אויביהם. גרלים יכולים לראות את ההכנות לקרב ב"סטרימינג", ולחשב – פחות או יותר – את המחיר שייגבה מהם בעימות.

חוסר ודאות מילא לא פעם תפקיד מכריע בהיערכות לקראת קרבות גורליים, מאחר שכל אחד מן הצדדים נטה לחשוב שיש לו סיכוי מסוים להצלחה מבצעית. אילו היו בידי הבריטים לווייני ביון שיכלו לספק להם תמונה מדויקת של קווי הגרמנים בימים שלפני פרוץ הקרב על הסום ובמהלכו, אולי היו משכילים להפחית את מספר מתקפות ההתאבדות. אילו יכלו האמריקנים לצפות ב"סטרימינג" בבונקרים שבהם התבצרו הכוחות היפניים באוקינאוה, אולי לא היו בוחרים לתקוף חזיתית את קו שורי. ההסתערות של פיקט על רכס בית הקברות בקרב גטיסברג התבססה על ההנחה המוטעית שזוהי נקודת תורפה חלשה במיוחד בקווי צבא האיחוד – סברה שגנרל רוברט אדוארד לי עשוי היה לתקן בקלות אילו עמד לרשותו מזל"ט מסוג "פרדטור".

אמצעי לחימה הם דבר דינמי. השימוש בהם כפוף לתהליך מחזורי מתמיד של אתגר ותגובה בין מתקפה להגנה, בין מיגון להתחמשות, בין מעקב לחשאיות. פיתוח אפודי המגן עשוי להעניק בקרוב לחיילים הגנה סבירה – ולו גם זמנית – מפני קליעים; לפני מאות שנים הפכו אותם קליעים את שריון השרשראות לחסר תועלת. נשק נגד לוויינים עשוי לשתק לחלוטין את הריגול מן החלל. שיבושים אלקטרוניים מתוחכמים עשויים להפיל מזל"טים. ועם זאת, לעת עתה היכולת לשמור על חשאיות מתבטלת בפני טכנולוגיות איסוף המידע – מצב עניינים המפחית מאוד את הסיכוי שאלפי חיילים יצעדו בסך אל שדה קטל.

מחירה של הטכנולוגיה הצבאית בימינו הופכת אף היא את הקרבות הגדולים לבלתי סבירים. עלותו של קרב הכרעה יחיד בין עשרות אלפי לוחמים, ברוח גאוגמלה או ורדן, תגיע למאות מיליארדי דולרים, סכום החורג בהרבה מיכולתם הכלכלית של רוב הכוחות הלוחמים. מפציץ B-1 יחיד המסייר בשמים מייצג השקעה של מיליארד דולר. כל טנק אברמס עולה יותר מארבעה מיליוני דולרים. טיל שיוט בודד עשוי לעלות יותר ממיליון דולר. פגז ארטילרי מונחה גי-פי-אס עשוי לעלות מאה וחמישים אלף דולר. פלטפורמת ארטילריה אחת מכלה בתוך שעות ספורות תחמושת בשווי של יותר מעשרה מיליון דולר. אפילו רובה סער M-4 עולה הרבה יותר מאלף דולר. התוצאה היא שמעט מאוד מדינות יכולות להרשות לעצמן לצייד צבא המונה, נאמר, מאה אלף חיילי רגלים, בצירוף כוחות אוויר, ים וארטילריה מדויקת – ובוודאי שלא לחדש את הציוד בקצב נאות במהלך המערכה. אפילו במלחמת יום הכיפורים, בעת שמחירם של אמצעי הלחימה החדשים היה זול בהשוואה לעלותם כיום, נזקקו מצרים וישראל להזרמת כמויות אדירות של נשק מברית-המועצות ומארצות-הברית זמן קצר בלבד לאחר פרוץ הקרבות.

גם לגלובליזציה, המואצת על ידי הטכנולוגיה, נודע תפקיד חשוב בהיעלמותם של קרבות הכרעה. הטלפונים הסלולריים, הודעות הטקסט, האינטרנט ושידורי הטלוויזיה הלווייניים יצרו תרבות עולמית התלויה בתקשורת מתמשכת. תרבות זו אינה מגלה סלחנות לשיבושים קשים בטיסות, בבנקאות ובייבוא מוצרי צריכה. תחושת האחוה האלקטרונית הזו מבוססת על תשוקותינו המשותפות – ועל שיקולי הנוחות הקיבוצית, שחשיבותם הולכת וגדלה. כאשר פלשה רוסיה לגיאורגיה התרעמו לקוחות תעשיית הנפט שלה; התרעמו גם שועי הארץ, שראו איך נמלט ההון הבינלאומי ממוסקבה. מדינות אירופה מודאגות מפני מחסור בנפט שייגרם כתוצאה מהתקפה צבאית על איראן; סין מוטרדת מן ההשלכות של פלישה לטייוואן על שוק הייצוא שלה לארצות-הברית, החיוני לה כל כך.

לבסוף, שינויים בהלכי רוח חוללו תמורות עמוקות בטקטיקה הצבאית. במערב רווחת כיום האמונה שהמלחמה היא תופעה לא טבעית הנובעת מתסכול, ושניתן למנעה ולמגרה באמצעות הקניית הכשרה והשכלה. תפיסה זו הפכה ככל הנראה את הקרב לדבר-מה שהציבור הרחב מתקשה לעכל. הפצצתם של הכוחות העיראקיים שנסוגו מכוויית דרך מה שכונה "כביש המוות" במהלך מלחמת המפרץ הראשונה נבלמה לנוכח הזעם הציבורי למראה צילומי הטבח ששודרו בטלוויזיה. משקלן של תמונות הזוועה שהוצגו על מיליוני צגים גבר בנקל על הטיעון שיש להעניש – או ללכוד – את האויב שזה עתה סיים את ביזת כוויית, שאם לא כן יהא ביכולתו להתארגן מחדש על אדמת עיראק כדי לטבוח שוב בכורדים או בשיעים חפים מפשע. הפצצת גרוזני והריסתה בידי צבא רוסיה לא נענו בגינוי בינלאומי נמרץ רק בשל ההאפלה התקשורתית שהבטיחה כי הציבור במערב יראה רק חלק קטן מן הטבח ההמוני.

ר עם זאת, אֵל לנו להניח כי גורמים אלה יצליחו תמיד למנוע את הישנותם של קרבות סדירים. תחזיות דומות כבר הופרכו בעבר. בשנת 1909 טען נורמן אנג'ל בספרו האשליה הגדולה (*The Great Illusion*) שאומות אירופה הגיעו לדרגה גבוהה של תלות משותפת באשראי פיננסי, באינטגרציה כלכלית ובשגשוג, וכי הן לא תרצינה להשליך את כל אלה לטובת לוחמה ניהיליסטית.⁴ קרבות סום, ורדן ופשנדל התחוללו רק זמן קצר אחר כך.

בני האדם הם עדיין יצורים רגשיים, אי־רציונליים, המונחים על ידי שיקולים מופשטים של כבוד ופחד. השיקולים האלה מניעים אותם לפרקים להרס עצמי קיצוני. סכסוכים מזוינים המחוללים לעתים חורבן נורא מלווים את הציוויליזציה האנושית משחריתה, ומשקפים היבטים קבועים ומושרשים בנפש האדם – שבטיות, קרבה לדומה, הרפתקנות. עוד לא הגענו ל"קץ ההיסטוריה".

האם צריכים אנו אפוא לצפות לתחייתן של המלחמות הגדולות? אם יתפרק האיחוד האירופי ונחזור אל נוף היריבויות הגאות של המאה העשרים, אם תתייצבנה הרפובליקות הסובייטיות לשעבר בחזית מאוחדת מול רוסיה המתעצמת (כפי שעשו לאורך רוב המאה התשע־עשרה), או אם יעזו הצפון קוריאנים, הפקיסטנים או הסינים להמר על אקט של תוקפנות פתאומית נגד יריביהם (כפי שעשו בהזדמנויות קודמות, כשהיו בטוחים בהשגת יעדיהם הפוליטיים), הרי שקרבות ההכרעה ישובו אל בימת ההיסטוריה. הצבא האמריקני מוסיף להתכונן לקראת אתגרים קונבנציונליים מסוגים שונים. אנחנו מחזיקים אלפי טנקים וכלי ארטילריה, לצד טילים ומטוסים, כדי להשליכם לשדה המערכה במקרה שגייסות צפון קוריאנה יסתערו על סיאול דרך האזור המפורז, או שצבא השחרור העממי של סין יתקוף את חופי טייוואן.

אנו עלולים, אם כן, לחוות ווטרו או ורדן משלנו, בייחוד במחצית המאה הקרובה, שבה צפויה החדשנות הצבאית המתמדת לצמצם את עלות המלחמה, ליצור גייסות ממוכנים של רובוטים ומזל"טים או לחולל שינוי טכנולוגי פתאומי, שינטרל את האיום הטמון בכוחות ההרס הבלתי נתפסים של אמצעי הלחימה הנוכחיים. טכנולוגיה חדישה עשויה להפוך סוגים שונים ומשונים של נשק קטלני למוצר זול כמו אייפוד וקטלני יותר מ-M-16, ובה בעת ליצור חולצות ומעילים בלתי חדירים לקליעי נשק קל – וכך להפחית את המחיר שגובה הקרב במשאבים ובחיי אדם. ואם מדינות הרפתקניות תחושנה שיש ביכולתן לנצח במלחמה בלתי קונבנציונלית בעידן של טילים אנטי־בליסטיים, או שמוות המוני הוא קרבן מתקבל על הדעת לנוכח ההבטחה לחיי נצח בגן עדן קולקטיבי, הרי אפשר יהיה להעלות על הדעת גם את הבלתי מתקבל על הדעת – עימות גרעיני.

בקצרה, אם יתחולל שינוי מהותי במערך הגורמים הפוליטיים, הכלכליים והתרבותיים המעצבים את פני הלוחמה סדירה – כפי שקרה שוב ושוב במהלך

ההיסטוריה – ייתכן שנחזה במו עינינו בגרסאות מודרניות מאוד של קרב קנה או שילה. וההתנגשויות הללו, היו בטוחים, תהיינה מפחידות יותר מכל מה שראתה האנושות אי-פעם.

ויקטור דייוויס הנסון הוא היסטוריון צבאי ומומחה ללימודים קלאסיים במכון הובר שבאוניברסיטת סטנפורד. המאמר פורסם לראשונה באנגלית ב-*City Journal* בחורף 2010.

הערות

1. Victor Davis Hanson, *The Western Way of War: Infantry Battle in Classical Greece* (Berkeley, Calif.: University of California, 2000), p. 228.
2. ג'ון קיגן, פני הקרב, תרגם ברוך קורות (תל אביב: מערכות, 1981), עמ' 339.
3. Russell F. Weigley, *The Age of Battles: The Quest for Decisive Warfare from Breitenfeld to Waterloo* (Indianapolis: Indiana University, 1991).
4. Norman Angell, *The Great Illusion* (New York: Garland, 1972).